

SZAPOLYAI JÁNOS ÉS PERÉNYI PÉTER

PUSKÁR ANETT

A Mohácsot követő zűrzavaros időszak szereplőinek megítélése bonyolult, csaknem lehetetlen feladatnak tűnik. Talán ez adhat magyarázatot arra, hogy miért nem született igazán színvonalas tudományos biográfia a kor több kulcsfontosságú alakjáról, így Szapolyai Jánosról és Perényi Péterről sem.

A kezdetek

Szapolyaihoz hasonlóan Perényi Péter is főnemesi családból származik: 1502-ben született Báthory Magdolna és Perényi Imre házasságából.¹ Apja Abaúj vármegye örökös főispánja, majd az ország nádora lett, aki tevékenyen részt vett a Habsburg-Jagelló házassági szerződés létrejöttében, s szolgálatai fejében német-római szent birodalmi hercegi címet is nyert. A család az ország legnagyobb birtokosává vált a Délvidéken Valpó, valamint a baranyai Siklós, a hevesi Debrő és a borsodi Ónod megszerzésével.

Perényi Imre nádor 1519-ben bekövetkezett halála után Péter lépett örökébe mint temesi és abaúji ispán, s ekkor került először közelebbi kapcsolatba Szapolyaival. Ahogy Brodarics írja, Perényi nemcsak a temesi várat, hanem a királyság alsó-magyarországi részét is védte, s ami 1526-27-ben még inkább a figyelem középpontjába állítja, „ugyanő őrizte a királyság koronáját, mely atyja halála után nála maradt, Zápolya János szepesi gróffal egyetemben.”²

Hatalmas vagyona ellenére még alig játszik szerepet a közéletben, bár 1522-ben testvérével együtt benne van abban a szövetségben, melyet Homonnay Ferenc és társai Budán kötnek, hogy egymás becsületét mind a király előtt, mind máshol megoltalmazzák.

Ezt az ellenzéki konföderációt augusztus 22-én azok az urak hozták létre, akiket a Szapolyaival szövetséget kötött főnemesi kormányzat nem részesített a hatalomban: a Perényi fivérek mellett például Várday Ferenc erdélyi püspök, Bánffy

¹ NAGY 1987–88, 226–233. A Perényiek családfáját többen is módosították. Doby Antal kutatásai szerint például Perényi nagyapja nem lehetett Perényi István, mivel Imre nádor eszerint legalább 82 esztendőskorában halt volna meg. Doby következtetése, hogy Perényi Imre nádor az említett István testvérenek, Jánosnak szintén István nevet viselő fiától származik. DOBY 1890–2.

² BRODARICS 1983, 10.

Zsigmond, Pálóczy Antal, Rozgonyi István lettek tagjai.³ Amikor a Csehországból hazatért II. Lajos király 1523. április 24-re országgyűlést hívott össze, az augusztusi konföderáció támadást indított Báthory István ellen, akit a király 1522 elején, indulásakor helytartójának is kinevezett. Azt követelték az uralkodótól, fossa meg Báthoryt a nádori méltóságtól. A vádpontok egyike az volt, hogy a nádor állandó összeköttetésben, sőt titkos egyetértésben állott a törökkel, házában állandóan török követek tartózkodtak. A szövetkezettek elérték céljukat: a király letette Báthoryt a nádorságból, sőt a temesi ispánságtól is megfosztotta, s helyére Drágffy Jánost nevezte ki.⁴ (Sikerük azonban nem volt tartós: 1524-ben Báthory visszakapta korábban viselt méltóságát.⁵)

Szapolyai oldalán

Tudjuk, hogy Perényi Péter jelen volt Mohácsnál. Temesvár kapitányaként lovasokat is hozott magával, és ő vezette a balszárnyat.⁶ Egy török leírás szerint a magyar sereg ezen része, „bal szárnyon levő nagy csapata, mely az anatóliai hadosztályt támadta volt meg, rettenthetetlen vitézséggel harcolt”.⁷ Perényi neve címeivel együtt szerepel Nádasdy Tamás 1526-ban kelt lajstromán, amely azon főurakat, papokat, királyi és királynéi tanácsosokat sorolja fel, akik a mohácsi vész után életben maradtak.⁸ A csata után – míg mostohája, Kanizsay Dorottya a csatatéren maradt halottakat saját költségén temettette⁹ –, hősi elfoglalta az elesett Pálóczy özvegyétől Patak várát,¹⁰ (amely később konfliktust is eredményezett a főúr és Szapolyai János között), ráadásul elkövetett még egy törvénytelen tettet: Jaksics Márkot, a gazdag tiszántúli birtokost homályos eredetű viszály miatt elfogatta, és csak súlyos váltságdíj ellenében engedte szabadon.¹¹

Szapolyai tokaji várába sietett, ahová október 14-re gyűlést hívott össze. A tanácskozás legfőbb kérdésével kapcsolatban: hogy mit tegyenek az ország megmentése érdekében, a rendeknek egyöntetűen az volt a véleménye, hogy addig nem lehet részleges gyűlésen érvényes végzéseket hozni, amíg az országnak nincs feje,

³ SZABÓ 1909, 57., szövetséglevelük uo. 181–184.

⁴ ZAY 1993, 22.

⁵ SZABÓ 1909, 70.

⁶ ISTVÁNNFFY 1685, Lib. VIII. 52.; BRODARICS 1983, 44.; SZERÉMI 1979, 120.

⁷ THURY 1984, 43. Kemálpasezáde leírása

⁸ ETE I. 287. számú irat, 296.: „Magnifico Petro Pereny comiti Abavyvariensi et Themesiensi ac partium inferiorum Capitaneo Generali etc.”

⁹ ISTVÁNNFFY 1685, Lib. VIII. 88.

¹⁰ SZERÉMI 1979, 195.

¹¹ BARTA 1977, 674.

vagyis felvetődött a királyválasztás problémája.¹² A jelenlévők egy része hajlandó lett volna Szapolyait haladéktalanul megválasztani, végül azonban csak a királyválasztó országgyűlés időpontját tűzték ki november 5-re Székesfehérvárra. Perényi Péter természetesen részt vett a tokaji tanácskozáson, a meghívólevél záradékában olvashatjuk is nevét.¹³ Temesi ispánként azon rendeletben is szerepel, melyben Bártfa szabad királyi városnak meghagyják, hogy a tokaji gyűlésen a végvárak javítása céljából kivetett adót fizesse meg.¹⁴

Jelen van a székesfehérvári királyválasztáson, és a november 11-i koronázáson is komoly szerep jut rá, mint koronaőrre. Várday Pállal együtt tartják Szapolyai feje fölé a koronát, melyet Perényi Péter ekkor már három éve nem látott, mert Szapolyai elrejtette előle. Szerémi leírása alapján már a szertartás után azzal szomorította el János királyt, hogy kijelentette: addig nem ül ebédhez, amíg kezébe nem kapja a koronát. Az elbeszélő ekkor állítólag üzeni akart az uralkodónak, ne adja a „lator, érettség nélkül való és állhatatlan” Perényinek a koronát, de Pöstyéni Gergely, Batthyány Ferenc és mások megnyugtatták a királyt.¹⁵ Szapolyai pedig nemcsak a királyi fejdísz és Abaúj mellett Baranyát bízta a koronaőrre, aki Koszka Péter után a felső-magyarországi főkapitányi címet is viselte, hanem az erdélyi vajdaságot is, amely tisztség birtokosa eddig ő maga volt. Perényi temesi ispáni tiszttét viszont Török Bálint „örökölte”, az ő utóda pedig – Ferdinándhoz való 1527. évi átállását követően – Czibak Imre lett.¹⁶ Perényi címei mellett természetesen megtarthatta Sárospatak várát is.¹⁷ Szerémi egy különös történetet fűz hozzá leírásához. A király egy díszes és aranyozott zászlót akart Perényi Péternek ajándékozni, azonban csoda történt: hirtelen oly nagy szél támadt, hogy a lobogót tizenkét katona sem bírta kivinni a prépost palotájából; ez pedig csakis a főúr áruulásának baljós előjele lehetett.¹⁸ Aleander pápai követ naplójából tizenhárom évvel később kiderül, állítólag Várday Pál is figyelmeztette a királyt: nagy hibát követett el, hogy a fiatal, elbizakodott Perényire ily nagy tisztségeket ruházott.¹⁹ A szertartás után a főúr azonnal Füzérre vitte, és biztonságba helyezte a koronát.²⁰

Kiemelt fontosságát koronaőri tiszte mellett birtokai is biztosították; Frangepán Kristóffal együtt ugyanis nem csupán személyükben szánta őket a főúri réteg hűsége zálogául János, hanem az általuk hordozott területi hatalom hordozóiként is. A nyughatatlanabb Perényit a király közvetve még ellenőrizhette is, hiszen

¹² MOE 1526–36, 6.

¹³ ETE I. 279. sz. irat, 289.

¹⁴ MOE 1526–36, 8.

¹⁵ SZERÉMI 1979, 138.

¹⁶ BETHLEN 2000, 39.

¹⁷ DÉTSHY 1989, 6.

¹⁸ SZERÉMI 1979, 139.

¹⁹ ETE III. 340. sz. irat, 323.

²⁰ SZERÉMI 1979, 140.

saját vajdai személyzete szolgált tovább annak helyi kormányhivatalaiban.²¹ Szapolyai János és a főúr viszonyát azonban egyre feszültebbé tette, hogy korábban a „király úr saját akaratából” intézkedés született a nagy étvágyú Perényi hatalmaskodásai ellen.²² A Pálóczy-örökség feletti vita is problémát jelentett kettejük kapcsolatában. János egyezséget próbált kötni Pálóczy Katalinnal, hogy így növelje birtokait, Perényi Péter viszont szintén erre pályázott, ahogyan a ruszakai Dobók, Csaholyak, Ráskayak is, és az erőszaktól sem riadt vissza, gondoljunk csak a már említett Patakra.²³ Hősünk nem csak Sátoraljaújhelyet és Sárospatakot vette birtokba fegyverrel, és fogatta el Ráskay Magdolnát, Pálóczy özvegyét, hanem ugyanígy erővel lépett fel Tárczay Miklós családjával szemben is, aki szintén Mohácsnál esett el. Özvegye, Bánffy Dorottya és a gyermek Tárczay György nem tudták megakadályozni, hogy katonái elfoglalják Céke várát. A kárvallottak pert indítottak a fékezhetetlen fiatal báró ellen, melynek vizsgálatát János király bíróságai meg is kezdték, s eltiltották a birtokok népét a Perényiéknek való engedelmességtől.²⁴

Természetesen nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Perényi Péter milyen fontos családi kapcsolatokkal rendelkezett, melyek ekkor még János király oldalát erősítették. Apja egykor szintén Szapolyai szövetségese volt a belpolitikai küzdelmekben. Édesanyja, Báthory Magdolna révén Báthory István nádort és annak főispán öccseit, Andrást és Györgyöt nagybátyjaiként tisztelhetette. Felesége, Thurzó Margit, Thurzó Elek leánya révén e bárói családdal is rokonságban állt.²⁵ Jelentőségét országos viszonylatban már az is jelzi, hogy az 1526. december 17-én Pozsonyban királlyá választott Ferdinánd 1527. január 15-én maga írt a főúrnak hosszú levelet, melyben büntetlenséget ígért neki, s táborába hívta.²⁶ Perényi 1527 márciusában még megjelenik Szapolyai budai országgyűlésén, nevét adja az országgyűlés Ferdinándhoz írt március 24-i leveléhez; melyben az áll: remélik ugyan, hogy fellép a törökök ellen, de leszögezik: egyöntetűen választották és törvényesen koronázták Szapolyait királyukká.²⁷ Ferdinánd sereget gyűjt, Szapolyai diplomatákat küld szét, Perényi pedig dönt az átállásról.

Ferdinánd pártján

Habsburg Ferdinánd április 11-én kelt levelében arra kérte a főurat, addig ne vall-

²¹ BARTA 1977, 659.

²² BARTA 1977, 648. lábjegyzetben

²³ BARTA 1977, 670.

²⁴ BARTA 1977, 674.

²⁵ BARTA 1977, 641.

²⁶ TÁRCZY 1930, 7.

²⁷ MOE 1526–36, 125–128.

jon szint, míg ő haddal nem jön az országba,²⁸ és fennmaradt április 15-i obligációjában Perényi erdélyi vajdává való kinevezését is elrendelte.²⁹ János már gyanakodott hőszükekre, „hívatta Pétert, vonakodott eljönni...”,³⁰ s „hogya végre megtudta, hogy Perényi Péter [...] nem akar megjelenni, átengedte magát szokása szerint a búsulásnak”.³¹

A főúr még harcolt az időközben János királytól elpártolt Cserni Jován ellen, Szapolyai ugyanis megparancsolta neki, hogy erdélyiekből és magyarokból álló katonaságot fegyverezzen fel, de végül [a szőlősi csatában] hatalmas vereséget szenvedve megfutamodott.³² Szerémi szerint gögjenek méltó büntetéseként – „megcsúfolva és megverve [...] hazasietett Füzérvárra”.³³

Laski már október 18-án ezt írja Kolozsvárról: „Senki sem szenved oly sok ámulástól, becsapástól és cserbenhagyástól, mint amennyiben hűtlen alattvalói ezt a Felséget részeltetik. A két első, Péter és Pál apostol ugyanis, vagyishát Perényi Péter erdélyi vajda és Pál esztergomi érsek elhagyta urát, és oly sok és nagy javadalom elfogadása után a Sátántól lépre csalva mindkettő Ferdinándot követi”.³⁴ Hőszüke döntésében – a korban nem éppen szokatlanul – elsősorban anyagi érdekek játszottak közre (bár Perényi Péter már hónapokkal Ferdinánd júliusban kezdődő hadműveletei előtt tárgyalt és döntött is), de azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy úgy tűnt, a Ferdinánd elől hátráló Szapolyaihoz fűzött remények nem váltak be, így döntésében a gyakorlatiasságnak is jelentős szerep juthatott.

Pártváltoztatásában biztosan szerepet játszott az előbb említett Várday Pál. Fennmaradt ugyanis I. Ferdinánd egy 1527 augusztusából származó promissioja az esztergomi érsekségre, melyet akkor ígér Várdaynak, ha nemcsak ő maga tér Ferdinánd hűségére, hanem Perényi Pétert, Frangepán Kristófot és másokat is erre biztat, és Perényit a korona átadására is rábírja.³⁵ Valószínű, hogy Perényi útját Ferdinándhoz már a kezdetektől egyengette Thurzó Elek és Báthory István is. Nádasdy Tamás is ekkor csillogtatta meg először politikai tehetségét, hiszen főurunk mellett olyan jelentős személyiségeket is pártváltoztatásra bírt, mint Török Bálint vagy Móré László,³⁶ ráadásul olyannyira titokban, hogy Szapolyai kétségei csak akkor oszlottak el végleg, amikor Perényi november 3-ra, Ferdinánd koronázására Székesfehérvárra vitte a koronát. A koronázási jelvényeket vivő urak között

²⁸ TÁRCZY 1930, 8.

²⁹ BUZÁSI 1979, 77.

³⁰ SZERÉMI 1979, 143.

³¹ SZERÉMI 1979, 144.

³² ZERMEGH 1766, 2. T. Lib. 1. 387.

³³ SZERÉMI 1979, 159.

³⁴ SZTÁRAY 1985, 105.

³⁵ BUZÁSI 1979, 74.

³⁶ BESSENYEI 1998, 12.

is ott látjuk, ő viszi a kormánypalcát.³⁷

Ferdinánd az öt királlyá választó gyűlésen betöltötte az ország legfőbb hivatalait. Perényit ígérete szerint megerősítette korábbi tisztségeiben,³⁸ és a főúr, aki Bethlen Farkas szavaival azért „rohant oda, hogy Sárospatak feletti jogát minél szilárdabbá tegye, és ezt immár a másik király is megerősítse”,³⁹ e célját is elérte: Ferdinánd a koronázás másnapján neki adományozta Sárospatak várát és tartozékait, melyekre már 1526. november 11-én János királytól is adománylevelet szerzett.⁴⁰

A Lengyelországba menekült Szapolyai és a török esetleges szövetségéről hallva Ferdinánd 1528. január 21-re Budára országgyűlést hirdetett, melyen Perényi Péter is részt vett.⁴¹

A főúrnak március 11-én a marosvásárhelyi gyűlésen adták át az erdélyi vajdai tisztelet.⁴² Március 20-ra Ágotára hívta össze a három nemzetet,⁴³ s az áprilisi tordai gyűlése után Ferdinánd megbízásából részleges gyűlést hirdetett Baráthelyre június 14-re,⁴⁴ majd július 12-re Enyedre is.⁴⁵

A magyar és székely nemesség nagy része azonban hamarosan visszatért János király pártjára,⁴⁶ s így Erdélyt és a Délvidéket sikertelenül próbálták Ferdinánd pártján tartani, aki távozott az országból, és nem folytatott önálló politikát bátyjától, V. Károlytól várva segítséget. Szapolyai küldötte, Laski viszont eredményeket ért el a szultánnál, aki személyesen kívánt találkozni a Lengyelországból 1528 novemberében hazatérő Jánossal. Perényi a felszólítás ellenére sem csatlakozott Szapolyaihoz, s amikor az szövetséget kötött a szultánnal (1529. augusztus 18.), Siklóson tartózkodott. Mivel azt a hírt kapta, hogy az egyik sereg épp vára felé tart, Sárospatakra akart menekülni, de Kajdacs közelében „mind feleségivel, gyermekivel” Szerecsen János elfogta, és a koronával együtt János királynak adta, aki „továbbajándékozta” őt a szultánnak.⁴⁷ Szulejmán megújította vele hűségküldeményét Szapolyai felé, majd a szintén elfogott Várday Pál esztergomi érsekkel együtt Budán átadta János királynak.⁴⁸ Perényinek a töröknél meglepően jó bánásmódban volt része: „mind a császár, mind pedig Ibrahim pasa fölötté nagy és csodálatra

³⁷ MOE1526–36, 143.

³⁸ ETE I. 343. sz. irat, 342.

³⁹ BETHLEN 2000, 43.

⁴⁰ DÉTSHY 1989, 7.

⁴¹ MOE 1526–36, 189.

⁴² MOE 1526–36, 217.

⁴³ MOE 1526–36, 217.

⁴⁴ MOE 1526–36, 226.

⁴⁵ MOE 1526–36, 229–232.

⁴⁶ MOE 1526–36, 220.

⁴⁷ ISTVÁNYFI 1685, Lib. X. 11.

⁴⁸ TÁRCZY 1930, 12. idézi KATONA: *Historia Critica Regnum Hungariae* 1747.

méltó irgalommal viseltetett iránta, mert egy hajszála sem görbült meg, úgy engedték el, és minden várát, birtokát és ősi jószágát, bárhogy is tett rájuk szert, visszakapta”.⁴⁹ A főúr mégsem csatlakozott újra Szapolyaihoz, aki bebizonyította ugyan jóindulatát, amikor bántatlanul szabadon bocsátotta, Perényi büszkeségét azonban valószínűleg sértette ez az „ajándékozás”. A történetet többé-kevésbé egyformán visszhangozzák történetíróink, Forgách szerint viszont Keserű Mihály nádor volt az, aki Perényit fogságba ejtette. Történetének ez a része téves, kemény és keserű ítélete a főúr magatartásáról azonban elgondolkodtató: „[Várday és Perényi] ugyanabban az időben, az árulásnak ugyanazzal gyalázatos bűnével árulták el és tették tönkre hazánkat, és míg Szulejmánt a nagylelkűség híréhez segítették, János kegyességét veszélyes, sőt szánandó érdemnek mutatták be. [...] Ha az emberek – és nem inkább az ország elvesztésére született undok szörnyetegek – minden, tulajdonképpen az ő javukra szolgáló meggondolást nem utasítottak volna el, akkor még mindig elviselhető helyzetbe juthattunk volna vissza, és valamilyen hazánk mégiscsak maradhatott volna, ha a végzet rendelkezéséből az eszeveszettség ösztökélésére a polgári hálátlanság megtestesítői, ezek a mindenkinél förtelmesebb halandók nem örjöngenek a végső pusztulásig.”⁵⁰

A hatalomra törve

Hősünk várakozó álláspontra helyezkedett, de ezt a két évet sem töltötte tétlenül: ekkor bonyolította le mostohájával, Kanizsay Dorottyával függőben maradt anyagi ügyeit.⁵¹ Figyelemmel kísérte a politikai helyzet változását, és 1530-ban újra felvette egy a két párt közötti olyan tanácskozás gondolatát, melyben az ország megmentéséről tanácskoznának, s melyet még Várday javasolt 1529-ben.⁵²

1531. március 6-án Babolcsán, Báthory György várkastélyában mindkét párt előkelő urai közül többen is találkoztak, ahol Perényi kijelentette: van egy mód még a haza megmentésére, de ezt csak az ország összes rendének gyűlésén fogja feltárni. Március 19-re Bélavárra ezért gyűlést hirdettek,⁵³ melynek meghívóját a főúr első helyen írta alá.⁵⁴ A kijelölt napra a jelenlévő urak és nemesek száma megközelítette a százat. Mindkét uralkodót felelőssé tették az ország állapotáért, és arra a kérdésre keresték a választ, hogyan vessenek véget a pártviszályoknak s álljanak ellen a töröknek.⁵⁵ Perényi fölállt, és elmesélte, hogyan került Szapolyai, majd a szultán fogságába, s hogyan tanácsolta neki Ibrahim nagyvezér, hogy bírja

⁴⁹ ETE I. 500. sz. irat, 497–499.

⁵⁰ FORGÁCH 1982, 319–320.

⁵¹ TÁRCZY 1930, 14.

⁵² MOE 1526–36, 312.

⁵³ MOE 1526–36, 313.

⁵⁴ MOE 1526–36, 315.

⁵⁵ MOE 1526–36, 315.

rá a rendeket az egyesülésre, és hogy János királynak engedelmeskedjenek, így a török többé nem árt az országnak.⁵⁶ Feltűnést keltett, hogy a szultánt beszédében „legkegyelmesebb urának” („Dominum suum clementissimum”), a nagyvezért pedig „kegyes urának” („Dominum suum gratiosum”) nevezte. Ráadásul míg a gyűlésen Szapolyai mellett szólalt fel, bizalmasan hívei tudomására hozta, hogy ismeri a módját, hogyan szabaduljon meg tőle.⁵⁷

Nyíltan még nem léphetett fel, s a jelenlévők sem érezték magukat felhatalmazva ilyen komoly döntés meghozására, így május 18-ra Veszprémbe „egyetemes országgyűlést” hívtak össze.⁵⁸ Ennek megtartását mindkét uralkodó igyekezett megghiúsítani, hiszen lehetségesnek tűnt, hogy az országlakosok mindkettejük mellőzésével egy harmadik személy mögött sorakoznak fel. „A veszprémi gyűlésen mindenki egy királyt akart választani, vagy Ferdinándot vagy Szapolyai Jánost vagy Perényi Pétert...A többség pedig Perényi Péter híve volt”⁵⁹ – így reméltek békét a törökkel. Ferdinándot az egri püspök is figyelmeztette: „Sokan azon meszterkednek, hogy a török Perényi Péternek adományozza Magyarországot, János pedig elégedjék meg Erdéllyel”.⁶⁰ Mindkét király eltiltotta híveit a gyűléstől, s (akárcsak Török Bálint és Bakics Pál) maga Perényi Péter is távolmaradt.⁶¹ Perényi ráadásul Ibrahim pártfogását is elvesztette, mivel Gritti ellene hangolta a nagyvezért, s a számára küldött ajándékok sem jutottak el hozzá; a még Bélavárról útnak indított Bornemissza Pétert ugyanis portyázó török csapatok kirabolták.⁶²

A részgyűlések kudarcát látva Perényi Péter állítólag követséget menesztett Szulejmánhoz, melynek az volt a célja: vigye keresztül, hogy a szultán vegye ki Szapolyai és Ferdinánd fennhatósága alól is; oltalmazza őt, s ennek fejében teljes hűséget fogad a töröknek.⁶³ Elindult egy másik követség is, melyben János király és Perényi is küldött egy-egy megbízottat, hogy a közöttük fennálló ellentéteket a szultán simítsa el.⁶⁴ Ettől kezdve a főurat újra Szapolyai pártján találjuk, visszavonul az egyesítő törekvésektől. (Az 1531–32-es zákányi, kenesei és berenhidai gyűlések határozat nélkül oszlottak fel.⁶⁵)

⁵⁶ MOE 1526–36, 316.

⁵⁷ MOE 1526–36, 317.

⁵⁸ BESSENYEI 1994/a, 48. 65. sz. irat (BEREGI Péter levele DOBÓ Ferencnek OL M. Kamara A. publ. (e142) Fasc. 20. N. 56. 1531. ápr. 26. Buda)

⁵⁹ MOE 1526–36, 317. WAGNER: *Analecta Scepusii* pars II. 162. alapján.

⁶⁰ MOE 1526–36, 320.

⁶¹ MOE 1526–36, 325.

⁶² MOE 1526–36, 315.

⁶³ ZERMEGH 1766, 2.T. 403–404.

⁶⁴ TÁRCZY 1930, 21. ÓVÁRI: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai II. 44. alapján

⁶⁵ MOE 1526–36, 352. és 366.

Perényi 1531 nyarán loretói zarándoklatra indult,⁶⁶ utazásának nem elhanyagolható célja azonban, hogy tárgyaljon a Velencei Köztársasággal. A főúr ki kívánta puhatolni, vajon számíthatnak-e segítségre János királlyal és Lodovico Grittivel szemben, előkészítve azok esetleges megbuktatását, azonban nem járt sikerrel.⁶⁷

1532 júniusának végén a szultán a Szerémségbe érkezett, s a Dunántúlon át Bécs ellen akart vonulni. Perényi Mohács közelében, Beremend falu melletti táborában kereste fel Szulejmánt. Látogatásának céljáról július 15-én így ír Nadasdy Tamásnak: „... Elébük megyünk, amiből hisszük, számos találgatás születik majd, kiváltképpen olyan, hogy magunknak valamilyen kormánypalcát járnánk ki elébük járulva. De ezeknek a találgatásoknak uraságod legkevésbé se higgyen. Mert Isten a tanúnk, hogy a Királyi Felséggel, legkegyelmesebb urunkkal szemben sem forralunk, és nem akarunk kieszközölni. Csupáncsak azon fáradozunk, hogy ennek a megnyomorított földnek szolgálhassunk és hasznára lehessünk.”⁶⁸ Magasztos célok, de közbeszól a valóság: Perényit elfogják,⁶⁹ rabláncra fűzik, ahogy Tinódi írja: „Hitit, fogadását császár elfelejté, // Az nemes úrfiat nagy fogságba veté”⁷⁰ – s Belgrádba szállítja.⁷¹ Nem akarja átengedni Siklóst és Valpót, de idősebb fiát, a hétéves Ferencet kénytelen kezesként a törökhöz küldeni.⁷² A gyermeket Szulej-mán Grittinek adja át, Konstantinápolyba vitetik, s csak tíz év múlva, 1542-ben sikerül kalandos módon hazaszöknie.⁷³ „Vagyonának és birtokainak megcsonkításával és fiának elszakadásával fájón büntetett Perényi megújította a Jánosnak tett, és korábban sokszor felfüggesztett esküt, és Szapolyai haláláig mindkét fél irányában meg is tartotta” – írja Istvánffy Miklós.⁷⁴

A következő évben, amikor a szultán Ferdinándnak adta volna azokat a területeket, amelyeket birtokában tartott, és a felosztás miatt Szapolyai a Dunántúlra vonult, természetesen Perényi is elkísérte.⁷⁵ A felosztás nem valósult meg, de Ferdinánd céljául tűzte ki a főbb Szapolyai-pártiak megnyerését. Ferdinánd és Johann Katzianer levélváltásából kiderül: Perényi Péter kegyelmet kért és kapott is a királytól, szándékában állt „Gritti keze közül” Esztergomba szökni.⁷⁶ (A főúr ebben az időben már Patakot tekintette állandó tartózkodási helyének, építkezéseket foly-

⁶⁶ ETE II. 182. sz. irat, 210.

⁶⁷ SZTÁRAY 1985, 10.

⁶⁸ SZTÁRAY 1985, 105–106.

⁶⁹ ZERMEGH 1766 2. T. Lib. II. 406–407.

⁷⁰ FERENCZI 1904, 29.

⁷¹ SZTÁRAY 1985, 189.

⁷² ETE III. 340. sz. irat, 323.

⁷³ SZTÁRAY 1985, 36.

⁷⁴ ISTVÁNYFY 1685. Lib. Xi. 118., fordította TÉGLÁSY Imre

⁷⁵ ETE II. 251 sz. irat, 284.

⁷⁶ SZTÁRAY 1985, 108–109.

tatott, 1534-ben Kassa város tanácsától kér hozzáértő embereket a város megerősítéséhez.⁷⁷⁾

Még megpróbálta kihasználni a két király közötti háborút, de a szikszói gyűlésen, ahol a felvidéki rendek 1536 augusztusában összeültek, sikertelenül próbálták meg az ország kapitányának kikiáltani.⁷⁸ 1536-ra azonban János király komolyan felkarolta a béke eszményét, Ferdinánd pedig mindent megtett, hogy Perényi Pétert és Bebek Ferencet a maga oldalára állítsa. Thurzó Elek hozzá írott levelében már 1536 decemberében azt írta Ferdinándnak, hogy Perényi örömmel pártjára térne, ha cserébe Diósgyőrt megkapná. Egyik embere Bécsben járt a tárgyalások végett, s Ferdinánd kérte is hűgát, Mária királynét, akié a birtok volt, hogy engedje át neki a kastélyt, hiszen a főúrral való egyezkedése és a Felvidék nyugalma ezen múlik. Ferdinánd király azonban elkésett: Kassa Szapolyai János pártjára állt.

Hogy mi is történt? A többi János-párti főúr már nem csupán azzal okozott fejtörést Ferdinánd királynak, hogy birtokaikon sem az összeírást nem engedélyezték, sem adót nem voltak hajlandók fizetni.⁷⁹ „A december kilencedike előtti napon, Borbála napján Kassa városát hihetetlen szerencse érte. Magyarország felső részein ennek a városnak volt a legnagyobb hatalma, és az összes magyarországi királyi város között a legerősebb és legjobban erődített volt, háromszoros fal és hármás árok vette körbe. [...] A király [ti. János] jól tudta, hogy ennek a királyi városnak igen nagy jelentősége van, de lehetetlen katonai erővel legyőzni, pedig ezen áll, hogy az ország feletti hatalmat szabadon gyakorolhassa [...] Tervébe beavat egy bizonyos Esthery György deákot, egy nem kevésbé bátor, mint eszes embert, aki ebben a dologban többször is önként ajánlkozott a királynak; Perényi Péter egyik kiváló familiárisának tartották ugyanis, aki minden gyanú nélkül járt be a városba, s a polgárok a legnagyobb bizalommal viseltettek iránta, s jóllehet nem viselt hivatalt, mégis időnként alkalmazták a szenátusban, és nem haboztak vele a titkos ügyeket is megbeszélni.” Az összeesküvők terve azon alapult, hogy mindent „hirtelen és csendben” hajtanak végre. „Nem többen, mint ezren voltak a lovasok, gyalogos katona is majdnem ugyannyi. Kétség sem férhetett hozzá, hogy ezt a kicsinyke csapatot a város minden baj nélkül saját maga is megsemmisíthette volna, ha meg lett volna neki engedve a gyülekezés szabadsága.” A csapat megrémül ugyan, de nem soká haboznak, „Kállai János [...] a bátorság tüzetől felhevülten, kardját kirántva a városra rohan, s ugyanezt teszi az összes többi is, nem csekély bátorsággal és hősiességgel megerősödve a kapukra törnek hihetetlen támadással [...]. Megszállván a várost, egyhangúan János király nevét kiáltották, s az óriási dobpergés és kürtszó közepette a polgároknak arra sem hagytak lehetőséget, hogy

⁷⁷ ETE II. 331.

⁷⁸ MOE 1526–36, 595. és 602.

⁷⁹ BESSENYEI 1994/a, 71–72. 102. sz., 84. 119. sz., 103. 142. sz. irat.

felismerjék, mi ez a dolog, s hogy összegyűljenek. Így a várost előbb foglalták el, mintsem a polgárok elgondolhatták volna, hogyan történhetett meg.”⁸⁰

A Kassán történtek csak még fontosabbá tették Perényi megnyerését,⁸¹ egykorú iratok ugyanis a főurat okolták a város elvesztéséért, azt hitték, ő irányítja az eseményeket. Gerendy Miklós – igaz, fél évvel később – azt írta Ferdinándnak, hogy Szapolyai Bártfát és Eperjest ígérte Perényinek Kassáért. Bár Perényi Péter ekkor semleges helyet próbált meg elfoglalni a két ellenkirály között – sőt összeköttetésbe lépett a francia királlyal és Szulejmánnal, hogy ha Szapolyai valóban megegyezik Ferdinánddal, ő lehessen Magyarország királya,⁸² – Ferdinánd nem bízott meg benne, s gyanúját ékesen bizonyítja 1536. december 13-i levele, melyben Varkocs Györgyöt arra utasítja, próbáljon meg Kassa elvesztésével kapcsolatban a szomszéd városokban mindent megtudni, különösen azt, hogy Perényivel összefügg-e az ügy. Varkocs jelentésében csak arról tudja tájékoztatni a királyt, hogy az egész országrészen közbeszéd tárgya, hogy a főúr Kassa elvesztésének oka.⁸³ (Perényi Péter valószínűleg említett familiárisa révén keveredett az ügybe, sokan Fráter György mesterkedését gyanították a háttérben.) A mindig óvatos Lőcse a katasztrófát annak tulajdonította, hogy a praktikák már régóta folytak a város körül, mert ott szabadon járhatott bárki, „akár Jánospárti, akár Perényi híve, akár Bebek embere volt”. Kétségbeejtőnek találták, hogy a kassaiak vigyázatlansága miatt az egész Felvidék pajzsa és szíve az ellen kezére jutott.⁸⁴ Érdekes anekdota is fennmaradt az eseményekkel kapcsolatban. Amikor Ferdinánd követte Kassa elfoglalása miatt panaszt tett a szultánnál, az a következő kérdést intézte hozzá: hol fekszik Kassa, Magyar- vagy Németországban? Magyarországon, hangzott a válasz. Akkor – felelte a szultán – uradnak nincs mit panaszkodni, mert én ez országot János gondjaira bízom.⁸⁵

Bármekkora sikert is könyvelhetett el ezzel Szapolyai, hamarosan kudarc is érte. „Amennyire örült annak, hogy Kassa az ő fennhatósága alá került, annyira aggasztotta, miképpen tartsa azt meg. Ezért mind Moldvából, mind Erdélyből rendes hadsereg módjára csapatokat toborozván, a váradi püspök [ti. Fráter György], Perényi Péter és Bebek Ferenc vezetése alatt azokat Eperjes felé küldte. Amikor ezek Vels látókörébe érkeztek, és ő látta, hogy gyengébb, mint azok, nem mozdult ki táborából, és minden összecsapási szándékukat kikerülte. Csatározásokra mégis mindennap sor került, mivel azonban ezekben Vels hívei erősebbeknek bizonyultak, János csapatai kezdtek hátrálni. Ezt észrevéve Vels teljes erejével kitört tábo-

⁸⁰ VERANCICS Memoria Rerum 47–49.

⁸¹ KÁROLYI 1878, 699.

⁸² MOE 1526-36, 594–595. és SZTÁRAY 1985, 112–113.

⁸³ KÁROLYI 1878, 615.

⁸⁴ KÁROLYI 1878, 616.

⁸⁵ KÁROLYI 1878, 806.

rából, és János híveit szétszórta”.⁸⁶

Ferdinánd megbízásából Thurzó, Laski és Serédy továbbra is együtt munkálkodtak a főúr megnyerésén, melyért a király akár arra is hajlandó, hogy kisebb fiát, Gábort 1537-ben a váradi püspöki székbe emelje.⁸⁷ Szabályszerű, bár fel nem használt iratban a király a kancellári méltóságot is ráruházta (1537. január 16.), s másnap hasonló levél készült az erdélyi vajdaságáról is.⁸⁸

A békekötő

Perényi Péter azonban Szapolyai pártján maradt, fia kiszabadításán munkálkodott, bár bekapcsolódott a két király közötti béketárgyalásokba. A Ferdinándot képviselő Wese lundi érsek nem örült annak, hogy Fráter György és Perényi aktív részese az alkudozásnak, mert „ezek csak rosszban török fejöket”.⁸⁹ Ferdinánd ugyan még remélte, hogy Thurzó által majd hatni fog Perényi Péterre, ő azonban egészen kibékült János királlyal. Az is elterjedt, hogy Szapolyai maga hitegette a nagyravágyó főurat: magtalan halála esetén Szent István koronája az ő fejére kerül majd,⁹⁰ s állítólag erre Fráter György meg is esküdött volna neki. Valószínűleg döntését megint az a – kortársak szerint legendásan számító és önző természetéből eredő – megfontolás befolyásolta, hogy a számára pillanatnyilag erősebbnek tűnő Szapolyai János mellett jobban érvényesülnek majd az érdekei. Főurunk Thurzó Eleknek 1537 augusztusában írt levelében viszont azt olvashatjuk: „Írja uraságtok, hogy sok mindent terjesztenek rólam. De bár mennyit is terjesszenek, azt higgye meg uraságtok, hogy legkegyelmesebb uramnak és Királyomnak híven akarok szolgálni, és nemzetemet semmi áron sem akarom cserbenhagyni. A két fejedelem megegyezését úgy áhítom, hogy ezért az áldott egyezségért egy ingben, mezítláb minden jószágomat, amit Isten adott nekem, odahagynám, Isten engem úgy szeressen.”⁹¹

„Ferdinánd szeptember végén Fels generálist erős, mindenféle hadiszerral igen jól felszerelt sereggel Felső-Magyarországra küldte. Ő útközben Perényi Sáros nevű várát – aknákat ásva és kénes tüzet téve alája – elfoglalta, a védőket irgalmatlanul lekaszabolta, néhányat elfogott, és hűségeskü alatt azzal a feltétellel bocsátotta el, hogy Ferdinánd ellen sohasem fognak fegyvert. A várba pedig őrséget helyezve el, táborát Eperjes felé vonultatta, és azt megerősíttette”.⁹²

⁸⁶ BETHLEN 2000, 105.

⁸⁷ ETE III. 142. sz. irat, 122.

⁸⁸ KÁROLYI 1878, 700.

⁸⁹ KÁROLYI 1878, 794.

⁹⁰ KÁROLYI 1878, 807–809.

⁹¹ SZTÁRAY 1985. 117.

⁹² BETHLEN 2000, 105., ISTVÁNYFI 1685. Lib. XII. 134.

E nagyobb bosszúság ellenére Perényi élénk levelezésben állott Thurzóval és Laskival is a béke ügyét illetően, aki állítólag meg is esküdtette, hogy Fráter Györggyel együtt a békére hajlanak.⁹³ Megbeszélések folytak Rozgonyban, ahol Fráter György és Perényi unszolására először az egy hónapos fegyverszünetről tárgyaltak, mely nagyon komoly lépést jelentett a béke felé, majd kitűzték a következő tárgyalás időpontját és helyszínét. Felvetődött Eperjes, Tokaj és Próna is, mivel azonban folyamatos érintkezésben kellett maradniuk a két uralkodóval, másik helyet választottak: 1537 decemberében Perényi, Fráter György, Várday, Brodarics, Szapolyai, Wese érsek és Vels pedig Ferdinánd képviselőjében Sárospatakon találkozott.⁹⁴

Az egy hétig tartó tárgyalásokon csupán a fegyverszünet meghosszabbításában tudtak megegyezni,⁹⁵ Wese később személyesen utazott Nagyváradra, ennek eredménye lett a váradi szerződés. Ennek XXI. pontja konkrétan megnevezi a főurat:

„Mindkét fejedelem valamennyi alattvalójának – senki, még idegen sem képezvén kivételt, bármilyen rangú is – összes javait, mind az egyháziakat, mind a világiakat, amelyeket a néhai fenséges Lajos király halálától a mostani időkig, a fejedelmek közötti ellenségeskedés következtében erőszakkal elfoglaltak, és e javakat egyik vagy másik fejedelem eddig bárkinek is adományozott vagy adott el, anélkül hogy [a birtokosok] ellenálltak volna, a békekötés kihirdetése után ténylegesen azoknak kell békésen visszaszolgáltatni, akiknek a tulajdona volt. A sárospataki várról pedig Perényi Péterrel az ország által [ti. a rendek az országgyűlés közvetítésével] kell egyezsége lépni, a többször említett fenséges [német–]római király úr előjogának sérelme és megsértése nélkül”.⁹⁶

Úgy gondolták, a megállapodást nem hozzák nyilvánosságra, de amikor híre jött, hogy a törökök harcra készülődnek, féltő volt, hogy Szapolyai ellen támadnak. A körülmények szükségessé tették, hogy 1538 nyarán Kolozsvárra hirdessen gyűlést az erdélyi rendeknek, melyre Perényi is meghívást kapott.⁹⁷ János király reményei a fegyveres ellenállásra meghiúsultak: Ferdinánd nem küldött elég embert segítségére, s ezért elhatározta, hogy megvásárolja a békét. 1538. szeptember 18-án Kolozsvárott a rendek összegyűltek, és támogatásukról biztosították Szapolyait. Egyúttal felkérték a királyt, hogy Perényi Péter (az ígéretek ellenére még mindig) fogságban levő fiának szabadonbocsátását is eszközölje ki a szultánál.⁹⁸ Szulejmán 1539-ben végül csak Moldvába tört be, s ekkor adta – a váradi

⁹³ KÁROLYI 1878, 820.

⁹⁴ KÁROLYI 1878, 823.

⁹⁵ ETE III. 218. sz. irat, 204–205.

⁹⁶ BETHLEN 2000, 116.

⁹⁷ MOE 1537–45, 45.

⁹⁸ MOE 1537–45, 50.

béke támogatásával haragját kivívó – Perényiről állítólag a következő (nem éppen hízelgő) jellemzést: „A világ teremtése óta nem volt és nincs is nagyobb áruló a földön. Kétszer árult el engem, elárulta János királyt, elárulta a németek királyát, elárulta saját fiát, saját vérét, aki a markomban van.” Szulejmán különös magyarázatot ad Perényi Ferenc fogságára is: „Én azért vettem a kezembe Perényi Péter fiát, mert láttam, hogy János király utód híjával van, és azt akartam, hogy János király halála után vagy Péter maga vagy fia lett volna Magyarország királya. De látom, hogy ennek az árulónak a vére nem méltó a királyságra.”⁹⁹

Miután a török veszedelem elmúlt, Szapolyai megnősült, menyasszonyát, Izabellát pedig Werbőczy, Brodarics és Homonnay Drugeth István társaságában Perényi kísérte Magyarországra.¹⁰⁰ Ekkor történt, hogy „mialatt a király menyasszonyával Székesfehérváron menyegzőjét tartotta, az azon Ferdinánd nevében jelen lévő Serédy Gáspár ura nevében a kancellári méltóságot ígérte neki, ha elpártolt Szapolyaitól, felajánlva neki a kancellári hivatalt”.¹⁰¹

Újra Ferdinánd mellett

Perényi már 1540 tavaszától komolyan foglalkozott az elszakadás gondolatával, július 3-án pedig hosszú levélben kérte Thurzó Eleket, hogy segítse elő pártváltztatását, s egyszersmind kéréseit is előadta, melyek jövőjének biztosítását szolgálták. Donációinak megerősítése által garantálni akarta függetlenségét, és azt is kikötötte, hogy ne háborgassák vallása miatt: „Ne kényszeríttessem, hogy akár ezt, akár mást higgyek – írja –, legyen elég, hogy Krisztust hiszem és Krisztusban hiszek.”¹⁰² Ferdinánd 1540 júliusának végén helyben hagyja azon kérését, hogy vallásában ne akadályozzák, ha különben jó keresztény módjára megtartja, mit az igaz katolikus vallás rendel.¹⁰³ Perényi 1540. augusztus 19-én kelt levelében megelégedettségét fejezte ki a király válaszával kapcsolatban,¹⁰⁴ és szeptember 7-e körül újabb fölterjesztést intézett Ferdinándhoz, mely önmagára, saját török fogságban levő fiára, Izabella királynéra és annak fiára vonatkozó kívánalmait tartalmazza.¹⁰⁵ Feltételei teljesültek, Szapolyai még júliusban bekövetkezett halála után pedig esküje sem köti, így szeptember 12-én Ferdinándnak fogad hűséget.¹⁰⁶ (Fráter György ugyan Perényi Pétert szemelte ki a kormányzói tisztre a csecsemő király felnőttségéig, de

⁹⁹ SZTÁRAY 1985, 118–119.

¹⁰⁰ ZERMEGH 1766, 2.T. Lib. II 413. és ISTVÁNFY 1685, Lib. XIII. 147.

¹⁰¹ BETHLEN 2000

¹⁰² ETE III. 457–463. 472. sz. irat

¹⁰³ ETE III. 470. 481. sz. irat

¹⁰⁴ ETE III. 487. 486. sz. irat

¹⁰⁵ ETE III. 485–487. 493. sz. irat

¹⁰⁶ TÁRCZY 1930, 33.

a főúr, aki az ellenpárthoz kívánt csatlakozni, a felajánlott tisztelet végül nem fogadta el.¹⁰⁷⁾

Perényi továbbra is aktív politikai szerepet vállalt: részt vett Buda „első” sikertelen ostromában, és többen egyenesen őt okolták a város körül kitört harcokért. Székesfehérvár meghódolása egyértelműen neki volt köszönhető.

1541 májusában, amikor Ferdinánd serege Wilhelm Roggendorf vezetésével újra (sikertelen) támadásra indult a vár ellen, a nagy sereg megérkeztéig Perényi Péter vette körül a várat. Török Bálint állítólag júliusban figyelmeztette Perényit, hogy a közelgő törökök miatt hagyjanak fel Buda ostromával.¹⁰⁸ Perényi pedig gondoskodott is „övéinek megmentéséről” – ahogyan Bethlen Farkas írja – és Egerbe menekült.¹⁰⁹

Perényi még megjelent a Ferdinánd-párt főbb embereinek Tokajban tartott gyűlésén,¹¹⁰ 1542. február 14-én pedig a Bebek, Drágffy, Báthory, Ráskay és Homonnay családokkal szövetségre lépett, egymásnak védelmet ígértek, a felség iránti hűség csorbája nélkül.¹¹¹

Végjáték

A végzetétől semmilyen szövetség sem menthette meg: túlságosan nagy hatalmat és sok ellenséget szerzett magának az elmúlt években. 1542. szeptember 11-én kelt jelentésében a velencei követ azt írta, hogy az egri püspök mindenképpen rá akarta venni Ferdinándot, hogy legalább 20 főurat fejeztessen le, természetesen az ország megmentése érdekében, bár valójában így szeretne volna a Perényi által elfoglalt egri püspökséget visszaszerezni.¹¹² (Érdekes, hogy Egerben állítólag már 1530-ban „imába foglalták nevét”, amikor azért könyörögtek, hogy Krisztus mentse meg az egrieket a város ellenségeitől, Szapolyaitól, Perényitől és Laskitól.¹¹³) 1542. október 5-i levelében Ferdinánd utasította követeit, hogy Fráter Györgyöt nyugtassák meg Perényi elfogatása felől.¹¹⁴ 1542. október 16-án Medici Fornese bíbornoknak már arról írnak, hogy a főurat letartóztatták, és [előbb Bécs, majd Bécsújhely börtönében] fogva tartják.¹¹⁵

Vallatási jegyzőkönyve 32 kérdést tartalmaz. Vádolják a törökkel való

¹⁰⁷ BESSENYEI 1994/a, XXIV.

¹⁰⁸ BESSENYEI 1994/a, XXVI. és ISTVÁNFY 1685, Lib. XIV. 156.

¹⁰⁹ TÁRCZY 1930, 36.

¹¹⁰ MOE 1937–45, 284–292.

¹¹¹ ETE IV. 6.

¹¹² ETE IV. 96.

¹¹³ KATONA 1797, I. T. 540.

¹¹⁴ ETE IV. 99–101.

¹¹⁵ ETE IV. 103–104.

cimborálással (ezzel indokolván Buda kudarccal végződött ostromait), azzal, hogy királyságra törekedett, és az említett szövetséget is Ferdinánd-ellenesnek fogják fel. Perényi minden kérdésre megfelel,¹¹⁶ úgy tűnik, a felhozott vádak alaptalanok. Azt, hogy mégsem engedik szabadon, egyrészt irigyeinek, politikai ellenlábásainak köszönheti, másrészt hatalma, vagyona és nagyravágyása miatt potenciális veszélyt jelentett magára Ferdinándra nézve is. Elfogása nagyjából egybeesik Maylád István és Török Bálint bebörtönzésével, úgy tűnik tehát, a magyar politikai életben többé nincs szükség a sok zavart keltő hatalmas urakra.

Perényi könyörgése süket fülekre talál, és felesége, a rendek és Thurzó Elek közbenjárása is eredménytelen marad.

A főúri fogoly egészsége egyre romlik, kínozza a köszvény, és amikor 1548 elején a bécsújhelyi börtön ajtaja megnyílik azon feltétellel, hogy visszaadja Egert (a Ferdinánd spanyol helyőrségétől örizetlenül hagyott várat Perényi évekkel ezelőtt, 1534-ben foglalta el¹¹⁷), és fizet 40000 aranyat, már olyan rossz állapotban van, hogy nem képes hazatérni: 1548. március 2-án Bécsben meghal.

Utószó

Perényi Péter életét megismerve hallatlanul izgalmas történet rajzolódik ki előttünk. Egy biztos, a főurat nagystílú, de gátlástalan politizálás jellemezte.

Forrásaink alapján úgy tűnik, a „közvélemény” bármilyen negatívumot elhitt a kapzsinak és hataloméhesnek tartott Perényivel kapcsolatban, s a híresztelések (hogy csak a számomra legmegdöbbentőbb tettét, fia átadását a töröknek említsem) nagyon is valós eseményeken alapultak. Természetesen hazugságok is keringtek róla, például Szerémi célozgatása arra, hogy Szapolyai meggyilkolásában részt vett, bár igaz, hogy a király halálhíre feletti örömét egyáltalán nem leplezte.

Perényi a „zavarosban halászva” jogtalanul és erőszakkal elégitette ki „birtokétségét”, végső célját viszont nem érte el: nem sikerült magához ragadnia a hatalmat, és királlyá koronáztatnia magát.

Annak, hogy sokáig úgy érezte, álmai valóra válnak, az volt az oka, hogy a török politikai taktikában fontos szerepet szántak a hozzá hasonló alakoknak. Személye ugyanis még megosztottabbá tette az amúgy is részekre szakadt országot, és emiatt sem valósulhatott meg a törökökkel szembeni egységes fellépés.

Perényi Péter sorsa azonban – mely még Szigligeti Edét és Arany Jánost is megihlette – éppen azért tragikus, mert nem volt képes arra, hogy felismerje, csak része a nagypolitikai játékoknak. Lehet, hogy anakronisztikus is lenne, ha az utókor ezt is vétkéül róná fel, hiszen ez okozta bukását.

¹¹⁶ SZTÁRAY 1985, 141–163.

¹¹⁷ FORGÁCH 1982, 63–64.

BIBLIOGRÁFIA

- BARTA 1977
BARTA Gábor: Konszolidációs kísérlet Magyarországon A mohácsi csata-vesztés után. *Századok* 1977. 4. sz. 635–678.
- BESSENYEI 1994/a
BESSENYEI József: *Enyingi Török Bálint*. Budapest, 1994.
- BESSENYEI 1998
BESSENYEI József: *Nádasdy Tamás a politikus és államférfi*. Tudományos emlékülés, Sárvár, 1998.
- BETHLEN 2000
BETHLEN Farkas: *Erdély története*. Fordította: BODOR András, jegyzetekkel ellátta: PÁLFFY Géza
- BRODARICS 1983
BRODARICS István: *Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról*. Budapest, 1983.
- BUZÁSI 1979
BUZÁSI János: *A birodalmi levéltárak magyar vonatkozású iratai I*. Budapest, 1979.
- DÉTSZY 1989
DÉTSZY Mihály: *Sárospatak vára és urai 1526-tól 1616-ig*. Sárospatak, 1989.
- DOBY 1890–2
DOBY Antal: Egy genealógiai tévedés helyreigazítása. *Turul* 1890–2.
- ENGEL 2001
ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája. Középkori magyar genealógia*. Arcanum, 2001.
- ETE I-II-III.
BUNYITAI–KARÁCSONYI–RAPAICS: *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*. Budapest, 1902–1906.
- FORGÁCH 1982
FORGÁCH Ferenc: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt*. Budapest, 1982.
- MOE 1526–36. és 1537–45.
FRAKNÓI Vilmos: *Magyar országgyűlési emlékek 1526–36. és 1537–45*. Budapest, 1874–75.
- ISTVÁNFFY 1685
ISTVÁNFFY Miklós: *Historiarum De Rebus Hungaricis Liber*. Libris XXXIV. 1685.

- KATONA 1797
KATONA István: *Historia Critica Regum Hungariae stirpis Austriacae*. I. T. Claudiopoli, 1797.
- KÁROLYI 1878
KÁROLYI Árpád: Adalék a nagyváradi béke s az 1536–38. évek történetéhez. *Századok* 1878.
- NAGY 1987–88
NAGY Iván: *Magyarország családi címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Budapest, 1987–88. (I–XII. Pest, 1857–1868 reprintje)
- SZABÓ 1909
SZABÓ Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Budapest, 1909.
- SZERÉMI 1985
SZERÉMI György: *Magyarország romlásáról*. Budapest, 1979.
- SZTÁRAY 1985
SZTÁRAY Mihály: *História Perényi Ferenc kiszabadulásáról. Perényi Péter élete és halála*. Budapest, 1985.
- TÁRCZY 1930
TÁRCZY Árpád: *Perényi Péter magatartása, különös tekintettel pártváltásaira*. Sárospatak, 1930.
- THURY 1984
THURY József: *Török hadak Magyarországon 1526–1566*. Budapest, 1984.
- VERANCSICS MEMORIA RERUM
A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv). Jegyzetekkel ellátta: BESSENYEI József, Budapest 1981.
- ZAY 1993
ZAY Ferenc: János király árultatása. In: *Régi Magyar Könyvtár, Források* 2. Budapest, 1993.
- ZERMEGH 1766
ZERMEGH, Joannes: *Rerum gestarum inter Ferdinandum et Ioannem Hungariae reges commentarius ad editionem Amsteladamensem anni MDCLXII. Recognitus. Observationes suas addidit Carolus Andreas Bel*. In: SCHWANDTNER János: *Scriptores Hungaricarum veteres ac genuini* 1–3. T. Vindobonae, 1766–68. 2. T.

JÁNOS SZAPOLYAI AND PÉTER PERÉNYI

ANETT PUSKÁR

Péter Perényi's relationship with János Szapolyai shows the peculiar circumstances in Hungary after the battle of Mohács. The two magnates had leading role in the political affairs of Hungary before Mohács, but after the battle the tensions increased between them, because of their opposite interests. Perényi supported Szapolyai's electing as a king and he became the voivode of Transilvania and he kept the Hungarian crown. Beside this Perényi ordered his estates without allowing the king's rights on his possessions. Because of asserting his own interests and the political circumstances there were several sudden conversions in his life. After Szapolyai's fall he became the henchman of Ferdinand, but he negotiated with the Turks then he committed himself to Szapolyai. Working with György Fráter he managed the negotiations on armistice between Szapolyai and Ferdinand, finally after Szapolyai's death he went into Ferdinand's service. His ambivalent relationship with the ruler shows that he was also dangerous to Ferdinand and Szapolyai too, because of his political power and influence on the Hungarian conditions.